

5. Безпечне освітнє середовище: *нові виклики та сучасні рішення в умовах воєнного і повоєнного часу*: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 01 березня 2024 р. / Редколегія: О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2024. 463 с.

6. Головка Дар'я. Цифрова трансформація в освіті: виклики та можливості підготовки кваліфікованих кадрів. *Актуальні питання сучасної науки*. 2023. 11 (17).

7. Забезпечення психологічної безпеки учасників освітнього процесу: *методичні рекомендації* / уклад.: В. М. Духневич, З. Ф. Сіверс; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2022. 58 с.

8. Національна стратегія цифрової трансформації України. 2023. *Міністерство цифрової трансформації України*. 60 с.

9. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). URL: www.who.int.

10. Портал «Освіта.ua». URL: www.osvita.ua.

БАЗОВЕ ПРЕДМЕТНЕ НАВЧАННЯ В 8 КЛАСАХ НУШ: ОРІЄНТИРИ ТА АКЦЕНТИ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ПРЕДМЕТІВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ

Наталія ЧЕРТКОВА,

завідувач науково-методичної лабораторії суспільно-гуманітарних та естетичних дисциплін комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

У сучасному світі, що стрімко змінюється, формування компетентного громадянина, здатного критично мислити, аналізувати інформацію та активно брати участь у житті суспільства, є одним із ключових завдань освіти. У контексті реалізації завдань Нової української школи (НУШ) особливого значення набуває викладання предметів **громадянської та історичної освітньої галузі**, особливо в 8 класах, що є перехідним етапом до старшої школи. Саме в цей період закладаються основи світогляду, формується громадянська ідентичність та розуміння важливості власної ролі в суспільстві.

Міністерство освіти і науки України затвердило нову редакцію Типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (наказ МОН України від 09.08.2024 №1120-24). Типовим навчальним планом зазначеної Типової освітньої програми у 6–8 класах години навчального навантаження визначені відповідно до показника мінімальної кількості годин. Одночасно МОНУ рекомендує закладам освіти години навчального навантаження для перерозподілу між освітніми компонентами використовувати для збільшення кількості годин на вивчення **громадянської та історичної освітньої галузі**:

у 5 класі – до 2 год. на тиждень, у 6-8 класах – до 3 год. на тиждень.

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі в 8 класах може бути обрано такі варіанти поєднання освітніх компонентів:

варіант 1 – інтегрований курс громадянської та історичної освітньої галузі;

варіант 2 – інтегрований курс історії та курс громадянської освіти;

варіант 3 – історія України, всесвітня історія, громадянська освіта.

Під час визначення кількості годин для вивчення освітніх компонентів громадянської та історичної освітньої галузі предмети та курси з навчальним навантаженням 0,5 години на тиждень рекомендовано вивчати протягом одного семестру.

Для реалізації завдань громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту базової середньої освіти різними авторськими колективами створено такі модельні навчальні програми, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»:

«Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Бурлака О. В., Желіба О. В., Павловська-Кравчук В. А., Худобець О. А., Черкас Б. В., Щупак І. Я.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Гупан Н. М., Малієнко Ю. Б., Серова Г. В.);

«Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М., Тарасюк Т. Д.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Щупак І. Я., Посулько А. С., Бакка Т. В., Бурлака О. В., Власова Н. С., Желіба О. В., Махонін О. О., Мелещенко Т. В., Павловська-Кравчук В. А., Піскарьова І. О., Худобець О. А.);

«Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пометун О. І., Ремех Т. О., Малієнко Ю. Б., Мороз П. В.); «Всесвітня історія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісем О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 1) для закладів загальної середньої освіти (авт. Секиринський Д. О., Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Щупак І. Я.);

«Історія: Україна і світ. 7–9 класи (інтегрований курс)» (варіант 2) для закладів загальної середньої освіти (авт. Власова Н. С., Желіба О. В., Кронгауз В. О., Секиринський Д. О., Щупак І. Я.);

«Громадянська освіта. 6-9 класи» (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.).

«Громадянська освіта. 8 клас» (авт. Васильків І. Д., Кравчук В. М., Танчин І. З.).

«Громадянська освіта. 8 клас» (Пометун О. І., Ремех Т. О., Серова Г. В.).

Навчальний предмет «Громадянська освіта» передбачений Типовою освітньою програмою для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти (Наказ МОНУ № 1120 від 09.08.2024 р.) для 6 – 9 класів (цикли адаптаційного і базового предметного навчання) НУШ. Він базується на ціннісних орієнтирах, визначених пунктом 4 Державного стандарту.

Компетентнісний потенціал навчального предмета «Громадянська освіта» відповідає переліку ключових компетентностей та наскрізних умінь, передбачених пунктами 7–9 Державного стандарту, розробленого з урахуванням «Рекомендації Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя» (від 18.12.2006 р.). Програма навчального предмета «Громадянська освіта» враховує наступність між предметами та курсами громадянської та історичної освітньої галузі, а також навчального предмета «Етика» соціальної і здоров'язбережувальної галузі, адаптаційного циклу та циклу базової середньої освіти. Вона опирається на досягнуті в попередніх класах НУШ обов'язкові результати навчання і забезпечує можливість досягнення більшості з конкретних результатів 3 і 4, а особливо 5 і 6 груп загальних результатів, передбачених для 7-9 класів. Також навчальний предмет «Громадянська освіта» закладає основу для наступної роботи в 9 класі над вивченням навчального предмета «Правознавство», в 9 класі разом із курсом «Правознавство» забезпечує формування громадянських компетентностей випускників базової школи.

Метою навчання предмета «Громадянська освіта» у 8 класі, узгодженою з метою освітньої галузі, є розвиток в учнівства національної і громадянської ідентичностей, патріотизму, почуття власної гідності, активної громадянської позиції, відданості цінностям українського народу, Європейського Союзу й інших демократичних країн, прихильності ідеям миру, демократії, прав і свобод людини й громадянина.

Компетентнісний потенціал освітньої галузі реалізовуватиметься через активну діяльність учнів, спрямовану на розвиток на навчальних заняттях ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань. У результаті опанування предмета «Громадянська освіта» учні мають засвоїти основні категорії та поняття, що становлять логічну частину базових знань освітньої галузі, за змістовими лініями «Людина і природа», «Людина і світ матеріальних речей», «Людина і суспільство», «Людина і влада», «Людина і світ уявлень та ідей» ураховані у складниках змісту предмета та в очікуваних результатах навчання учнів.

Моделльні навчальні програми слугують основою для розроблення навчальних програм, навчальної та навчально-методичної літератури для 5–9 класів і вможливають реалізацію закладами освіти академічної свободи.

Згадані вище модельні навчальні програми розміщено на офіційному вебсайті Міністерства освіти і науки України <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> та офіційному вебсайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» <https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz/>. Оскільки всі модельні навчальні програми для 7–9 класів є авторськими, то їхні підходи склали основу для розроблення нової навчальної та навчально-методичної літератури для 8 класу: авторських підручників і додаткових навчально-методичних матеріалів.

Організація змісту шкільної історичної освіти залежно від обраної модельної навчальної програми може бути синхронним вивченням двох самостійних курсів – історії України та всесвітньої історії або інтегрованим, під час вивчення якого історію України розглядають у контексті всесвітньої історії та громадянської освіти.

В усіх програмах зберігається хронологічна послідовність викладу матеріалу у поєднанні з проблемно-тематичним підходом та елементами історії окремих країн Європи та світу. Автори модельних навчальних програм інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ. 7-9 клас» акцентують увагу на необхідності застосування порівняльних характеристик подій історії України та всесвітньої історії, а також дотримання україноцентричного підходу до вивчення історії при викладанні цього курсу.

Загалом зміст модельних навчальних програм спрямовано на досягнення загальної мети громадянської та історичної освітньої галузі: розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції. Компетентнісний потенціал галузі та базові знання, що є основою всіх модельних програм, уміщено в додатку 17 Державного стандарту базової середньої освіти.

Модельні навчальні програми не містять чіткого розподілу навчальних годин за розділами, тому в межах загальної річної кількості годин учитель/учителька самостійно визначають в тематично-календарному плануванні та/або в навчальній програмі, укладеній на основі обраної модельної навчальної програми час, необхідний для роботи над кожним розділом програми, орієнтуючись на визначені програмою очікувані результати навчання.

У навчальній програмі має бути визначена кількість годин, яка необхідна на провадження послідовності досягнення тощо та видів навчальної діяльності

учнів. Навчальну програму предмета, інтегрованого курсу розробляють на основі обраної модельної програми з урахуванням кількості годин, визначених у навчальному плані закладу освіти на вивчення навчального предмета/інтегрованого курсу. Розробник навчальної програми може: доповнювати зміст обраної модельної навчальної програми, залучаючи регіональний компонент; розширювати/поглиблювати або ущільнювати зміст окремих елементів (розділів, тем, модулів тощо) обраної модельної навчальної програми, зважаючи на потреби учнівства, матеріально-технічне забезпечення закладу освіти, запити батьків, громади тощо; вилучати окремі питання з метою уникнення надмірної деталізації змісту навчального матеріалу; змінювати послідовність вивчення тем, запропоновану обраною модельною навчальною програмою, порушуючи не логічної послідовності досягнення результатів навчання; доповнювати тематику практичних/творчих робіт. Загальний обсяг таких змін може досягати 20 %.

Розробляючи календарно-тематичне планування та/або навчальну програму, вчителі самостійно можуть змінювати порядок вивчення розділів, тем, окремих питань у межах теми, визначати періодичність та чергування видів діяльності, закладати види і форми контролю й оцінювання результатів навчання відповідно до груп результатів, указаних у Державному стандарті базової середньої освіти та модельних навчальних програмах. Укладені вчителями навчальні програми затверджує педагогічна рада закладу загальної середньої освіти. Календарно-тематичне планування має передбачати не лише уроки опанування змісту, а й уроки формування наскрізних умінь та ключових компетентностей учнів/учениць, можливості для впровадження діяльнісного підходу до навчання, час для повторення, узагальнення, впровадження різних форм оцінювання.

Сучасні обставини вимагають пріоритетного залучення в зміст історичної освіти таких сюжетів світової (насамперед європейської) історії, які, з одного боку, мали вирішальний вплив на перебіг подій в Україні, а з іншого – здатні сьогодні показати, як Україна представлена у світі, яким є внесок українства в загальний культурний/цивілізаційний поступ людства.

Сьогодні Україна переживає період глибоких трансформацій, пов'язаних з євроінтеграцією, реформами та протистоянням зовнішній агресії. Ці процеси вимагають від громадян не лише знання історії своєї країни, але й розуміння механізмів функціонування демократичного суспільства, основ прав людини, важливості активної участі у житті громади. В умовах війни викладання історії та громадянської освіти набуває особливого значення для виховання свідомого патріота, який розуміє цінність незалежності, свободи та готовий захищати свою державу.

Розширення тематичних і просторових контекстів української історії, осмислення з української перспективи сюжетів світової історії дасть змогу повніше реалізувати громадянознавчий потенціал історичної освіти. З погляду ключової громадянської компетентності навчання історії належить спрямувати на набуття учнівством досвіду захисту демократії, прав і свобод людини, співжиття в суспільстві та організації співдіяльності, на формування умінь робити виважені висновки й ефективно планувати майбутнє. Актуалізація громадянознавчої тематики безпосередньо через історичний матеріал сприятиме реалізації одного з базових призначень історії – як школи поведінки людини в суспільстві. Цього можна досягнути, якщо під час добору навчального матеріалу з історії надавати перевагу тим сюжетам минулого, які увиразнюють питання національних і загальнолюдських цінностей, особистої гідності й поваги до інших, захисту прав і свобод, національної ідентичності, громадянської відповідальності, опору насиллю. Особливої актуальності в сучасній Україні набувають питання, пов'язані з історичними основами формування та консолідації української політичної нації. Наголошуємо, що доречними до реалізації вище окресленого питання стануть інформаційні матеріали з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності, підготовлені Міністерством освіти і науки України, Міністерством молоді та спорту України у співпраці з партнерами з метою популяризації історії України, зокрема боротьби українського народу за самовизначення і творення власної держави, видатних особистостей українського державотворення, які розміщено за посиланням: <https://drive.google.com/file/d/17DoB5Hj0fVFvg-kwg0DoPokuvCCuU1VM/view?usp=sharing>).

Метою громадянської та історичної освітньої галузі є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Ця мета конкретизується в комплексі завдань історичної освіти, з яких пріоритетними є:

- формування умінь мислити критично та системно, міркувати логічно, діяти творчо, знаходити порозуміння з іншими людьми задля досягнення суспільно значущих цілей;
- прищеплення основ історичного світогляду, зокрема вміння бачити минуле під різним кутом зору, розрізняти історичний факт і судження;
- ознайомлення з основними політичними, економічними, соціальними та культурними тенденціями розвитку України та світу в минулому і тепер;

- представлення основних періодів історії України як суголосних із відповідними періодами європейської історії;

- відображення ключових подій, явищ та процесів історії України та світу крізь призму викликів і суспільних відповідей на них; накопичення соціального досвіду, увиразнення наскрізних ліній із минулого як інструмента для аналізу та пояснення сучасних подій і проєктування майбутнього; установлення на основі різних джерел і видів інформації достовірних фактів з метою прийняття відповідальних ефективних рішень;

- демонстрування можливостей (зокрема, значущості ціннісних ставлень) для самореалізації/самоствердження людини тепер і в майбутньому.

Компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі та базові знання зазначені в [додатку 17](#) Державного стандарту базової середньої освіти.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання учнів з громадянської та історичної освітньої галузі зазначені в [додатку 18](#) і передбачають, що учень:

- мислить історико-хронологічно, орієнтується в історичному часі, встановлює причиново-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляє зміни і тривалість у житті суспільства;
- мислить геопросторово, орієнтується в соціально-історичному просторі, виявляє взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури і навколишнього природного середовища;
- мислить критично, працює з різними джерелами інформації та формулює історично обґрунтовані запитання;
- мислить системно, виявляє взаємозв'язок, взаємозалежність та взаємовплив історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміє множинність трактувань минулого і сучасного та зіставляє їх інтерпретації;
- усвідомлює власну гідність, реалізує власні права і свободи, поважає права і гідність інших осіб, виявляє толерантність, протидіє проявам дискримінації;
- дотримується демократичних принципів, конструктивно взаємодіє з іншими особами, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою і суспільством, долучається до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, усвідомлює необхідність утвердження верховенства права і дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Для досягнення максимальної ефективності викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в 8 класах НУШ необхідно зосередитися на таких аспектах:

- *Компетентнісний підхід*: формування компетентностей, таких як історичне мислення, громадянська відповідальність, правова свідомість, уміння працювати з інформацією, комунікативні навички.
- *Інтеграція змісту*: замість розрізненого вивчення історії, права та громадянської освіти, слід прагнути до інтеграції цих предметів, показуючи взаємозв'язок між історичними подіями, правовими нормами та громадянськими процесами. Це дозволить учням формувати цілісне уявлення про суспільство.
- *Практико орієнтоване навчання*: залучення учнів до активних форм роботи: дискусії, проектна діяльність, рольові ігри, дебати, екскурсії. Це допомагає краще засвоїти матеріал, розвинути навички співпраці та застосовувати знання на практиці.
- *Використання сучасних технологій*: застосування інтерактивних дошок, освітніх онлайн-платформ, відеоматеріалів, віртуальних екскурсій для підвищення зацікавленості учнів та візуалізації складних процесів.
- *Формування цінностей*: акцент на вихованні загальнолюдських та національних цінностей (гідність, свобода, відповідальність, справедливість, повага до прав людини, толерантність).
- *Зв'язок з реальним життям*: демонстрація того, як вивчений матеріал пов'язаний з повсякденним життям учнів, їхньою громадою та державою. Залучення до обговорення актуальних подій та проблем.
- *Розвиток критичного мислення та медіаграмотності*: сучасний інформаційний простір переповнений фейками та маніпуляціями. Предмети громадянської та історичної освітньої галузі допомагають учням розвивати критичне мислення, вчитися аналізувати інформацію, розрізняти достовірні джерела та протистояти пропаганді.
- *Виховання відповідального громадянина*: учні 8 класу вже достатньо дорослі, щоб розуміти свою роль у суспільстві. Вивчення основ громадянської освіти сприяє формуванню активної громадянської позиції, готовності брати на себе відповідальність за свої вчинки та долучатися до розв'язання проблем громади.

Викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в 8 класах НУШ є не просто передачею знань, а формуванням майбутнього покоління, здатного будувати демократичне та успішне суспільство. Правильно розставлені акценти у викладанні дозволять виховати свідомих, відповідальних та активних громадян України.

Для вчителів громадянської та історичної освітньої галузі Кіровоградської області рекомендуємо ознайомитись з матеріалами сайту, на якому розміщено й систематизовано навчально-методичні матеріали для ефективної організації освітнього процесу в 5-8 класах НУШ:

<https://sites.google.com/koippo.in.ua/susp/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0>.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>
2. Лист МОНУ від 30.08.2024 № 1.1/15776-24 «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів/інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2024/2025 навчальному році». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/66d/ffe/c4c/66dffec4c92d2958213439.pdf>
3. Наказ МОН України від 09.08.2024 №1120-24 «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2024/09.08.2024/typova-osvitnya-prohrama-dlya-5-9-klasiv-zzso-1120-vid-09082024.pdf>
4. Методичні рекомендації щодо особливостей організації освітнього процесу на другому циклі базової середньої освіти - базове предметне навчання (7-9 рік навчання). URL: https://drive.google.com/file/d/1-lvTzt93VsaZH3unRZPN0Fe_T6VY-E9z/view?usp=sharing
5. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. НУШ: навчально-методичний довідник для педагогів закладів загальної середньої освіти (базова освіта): громадянська та історична освітня галузь. URL: <https://sites.google.com/koippo.in.ua/susp/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0>
7. Наказ Міністерства освіти і науки України від 30 липня 2024 року № 1072 «Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти». URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity>
8. Професійна позиція: думки, аргументи, факти: зб. матер. III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції, 26-28 квітня 2023 року / укладачі: Черткова Н.С., Відіборенко І.В. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2024. 112 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1DiXxrzivEkEM3oy_SHmLFKWILaEJcb1D/view?usp=sharing
9. Компетентісно орієнтована базова середня освіта нової української школи через призму значущих аспектів вітчизняного та зарубіжного досвідів: колективна монографія [за заг. ред. Л. Голодюк]. Кропивницький : ПП «Ексклюзив-Систем», 2024. 224 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО» В 8 КЛАСІ НУШ

Вікторія КОНДРАТОВА,

*завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук;*

Олена КАЛАШНИКОВА,

*вчитель музичного мистецтва
комунального закладу «Ліцей «Мрія» Кропивницької міської ради»;*

Анна ОРЛОВА,

*вчитель образотворчого мистецтва
комунального закладу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 5»
Бобринецької міської ради Кіровоградської області;*